

Valg 1921-2005

Väljare och valda – några avtryck i valstatistiken

I både Norge och Sverige är valdeltagandet internationellt sett högt även om det sjunkit något de senaste valen. Det är emellertid olika i olika samhällsgrupper och skillnaderna tycks mer uttalade i Norge än i Sverige. En utjämnning av könsfördelningen i parlamenten har pågått men synes nu ha planat ut i Norge. Båda ländernas politiska system har präglats av socialdemokratin som varit i regeringsställning merparten av efterkrigstiden.

Det knakade länge i fogarna på den svensk-norska unionen. Den av svenskarna – efter den norska «revolutionen» 1905 – framtvungade folkomröstningen i Norge om unionens vara eller icke vara får dock anses vara den sista av spikarna i kistan. Av folkomröstningen framgick med all önskvärd tydlighet att norrmännen föredrog ett självständigt Norge – röstsiffrorna blev 368 208 för självständighet och 184 mot. Hela 85,4 procent av norrmännen gick till valurnorna, och med det avses bokstavligen *norrmännen*; de norska kvinnorna hade inte rösträtt och fick således inte påverka unionens öde på detta sätt. Kvinnorna tog dock saken i egna händer och startade en namninsamling som resulterade i närmare 300 000 namn till stöd för unionsupplösningen. Under unionstiden bestämdes de politiska spelreglerna i Norge av Eidsvollsgrundlagen från 1814. Den gäller än i dag, och sedan Sverige på 1970-talet avskaffade 1809 års regeringsform är den Europas äldsta i kraft varande författning. Några månader efter folkomröstningen kring unionen hade Norge på nytt en folkomröstning. Denna

gång var det frågan om statsskicket som norrmännen fick ta ställning till, och resultatet innebar ett stöd för monarkin. Något som sedermera innebar att den danske prins Carl blev norsk kung under namnet Haakon VII. Inte heller i denna folkomröstning tilläts de norska kvinnorna rösta, utan det dröjde till år 1913 innan de fick allmän rösträtt. De svenska kvinnorna fick dock vänta ytterligare åtta år innan de år 1921 kom i åtnjutande av den allmänna rösträtten.

I det följande kommer vi att redogöra för hur folket i Norge och Sverige valt att utnyttja sin rösträtt efter att den blivit allmän. Det innebär att vi kommer att se närmare på valdeltagandet i de två länderna, men också på vilket utfall dessa val fått – både när det gäller könsfördelning bland de folkvalda och vilka regeringar som bildats genom åren. Låt oss dock först återvända till ämnet folkomröstningar.

” Från och med 1905 har det totalt hållits sex nationella folkomröstningar i Norge, vilket är precis samma antal som i Sverige ”

Av Mikaela Järnbert, Staffan Sollander og Richard Öhrvall, Statistiska Centralbyrån

Folkeafstemningsdagen den 13de August 1905

Av folkomröstningen i Norge om unionens vara eller icke vara 1905 framgick med all önskvärd tydlighet att norrmännen föredrog ett självständigt Norge – röstsiffrorna

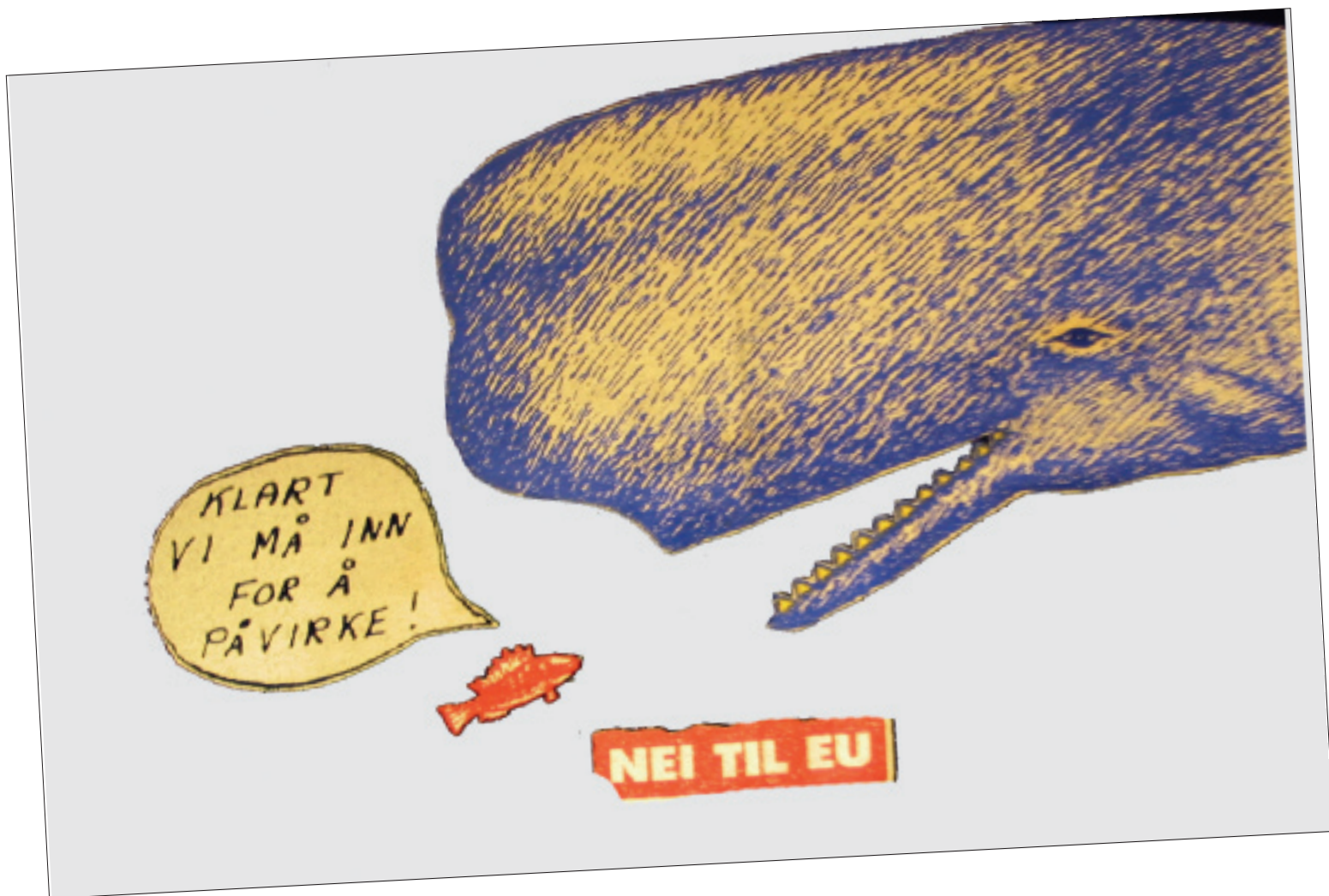
blev 368 208 för självständighet och 184 mot. Hela 85,5 procent av norrmännen gick till valurnorna. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

Få folkomröstningar

Med tanke på att det i anslutning till unionsupplösningen hölls två folkomröstningar i Norge ligger det nära till hands att tro att folkomröstningar varit flitigt förekommande under de hundra år som följt sedan dess – så är dock inte fallet. Från och med 1905 har det totalt hållits sex nationella folkomröstningar i Norge, vilket är precis samma antal som i Sverige. I *tabell 1* redovisas vilka dessa folkomröstningar är. Förutom att folkomröstningar varit lika vanliga i Norge och Sverige så är det även så att några av dem berört samma frågeställningar. Folkomröstningar angående införande av rusdrycksförbud har hållits i båda länderna – i Norge till och med två gånger. Vid

1919 års folkomröstning röstade 62 procent av det norska folket för ett förbud, vilket därmed också infördes. År 1926 hölls en uppföljande folkomröstning om förbudets fortlevnad. Under förbudstiden hade åsikterna svängt och den här gången röstade en majoritet mot ett fortsatt förbud. I Sverige röstade man om rusdrycksförbud 1922 då en knapp majoritet på 51 procent röstade mot ett förbud.

Ett annat ämne som gett upphov till folkomröstning i båda länderna berör relationen till det europeiska samarbetet. I Norge hölls redan 1972 en folkomröstning om en anslutning till EG (nuvarande EU). Det norska folket

Folkeavstemningene har både i Norge og Sverige skapt mye debatt og engasjement, og det har blitt produsert både likt og ulikt innen propagandamateriell. Her er et motiv fra en T-skjorte produsert av norske Nei til EU i forbindelse med folkeavstemningen i 1994.

Tabell 1. Folkemønstninger i Norge og Sverige

År	Folkemønstning i Norge om	Folkemønstning i Sverige om
1905	Oppløsning av unionen med Sverige	
1905	Prins Carl av Danmark till norsk konge	
1919	Innføring av brennevinsforbud	
1922		Rusdrycksforbud
1926	Fortsatt brennevinsforbud	
1955		Högertrafik
1957		Pensionsfrågan, ATP
1972	Rådgivende avstemning om tilslutning til EF	
1980		Kärnkraften
1994	Rådgivende avstemning om medlemskap i EU	EU
2003		Införandet av euron som valuta

Källa: SCB och SSB.

ställdes sig dock avvisande till ett sådant medlemskap (54 procent nej). År 1994 fick de återigen i folkomröstning ta ställning till ett eventuellt EU-medlemskap, och samma år fick även det svenska broderfolket samma möjlighet. I Norge blev resultatet att nej-sidan vann med en knapp majoritet (52 procent) medan man i Sverige med en lika knapp majoritet röstade för ett medlemskap. Året därpå blev Sverige medlem i EU, och samma år fick svenska folket för första gången i val utse ledamöter i Europaparlamentet. Det var dock ett val som inte väckte något större intresse bland väljarna – blott 42 procent av de röstberättigade valde att utnyttja sin rösträtt. Ett så lågt valdeltagande har aldrig uppmätts vid något riksdagsval sedan allmänna rösträtts införande. I enlighet med folkviljan valde Norge att stå utanför EU och följaktligen har inga Europaparlamentsval hållits i landet. Låt oss därför avstå från att gå in närmare på valdeltagandet i dessa val för att istället fästa blicken vid valdeltagandet i valen till de nationella parlamenten i Norge och Sverige.

Ett sjunkande valdeltagande

Som tidigare nämnts införde Norge allmän och lika rösträtt 1913, vilket var något tidigare än Sverige där samma steg togs 1921. Om vi ser till perioden efter 1921 – då båda länderna har allmän rösträtt – varierar valdeltagandet i Sverige mellan 53,0 och 91,8 procent och i Norge mellan 67,9 och 85,4. I figur 1 redovisas valdeltagande vid val till riksdagen i Sverige och vid val till Stortinget i Norge under den nämnda perioden.

Före andra världskriget låg valdeltagandet på en högre nivå i Norge än i Sverige. Under 1920-talet låg det norska valdeltagandet kring 70 procent medan det i Sverige inte var mer än drygt hälften av de röstberättigade som röstade. Tendensen var dock stigande i båda länderna, och i det sista valet före ockupationen av Norge begav sig hela 84 procent av de röstberättigade till valurnorna. I Sverige hade valdeltagandet då stigit till nivåer kring 70 procent. Efter krigets slut låg valdeltagandet fortfarande på en hög nivå i båda länderna och det blev än högre.

” Före andra världskriget låg valdeltagandet på en högre nivå i Norge än i Sverige ”

I Norge uppnåddes det hittills högsta valdeltagande vid 1965 års val då hela 85,4 procent utnyttjade sin röst. Valdeltagandet vid val till Stortinget har under perioden efter 1945 legat förhållandevis stadigt runt 80 procent, men vid Stortingsvalet 1993 sjönk det kraftigt i förhållande till föregående val 1989 – från 83,2 till 75,8 procent. Vid de val som sedan följt har valdeltagandet legat kvar på nivåer under 80 procent. Sett till de senaste årtiondena finns det en sjunkande tendens när det gäller det norska valdeltagandet, och valdeltagandet vid det senaste Stortingsvalet 2001 är några tiondelar

lägre än 1965 och det lägsta sedan 1927. I Sverige uppnåddes det hittills högsta valdeltagandet 1976 då så många som 91,8 procent röstade. Sedan 1960-talet har valdeltagandet vid val till riksdagen varit högre än 80 procent och vid de fyra valen 1973-1982 till och med över 90 procent, men även i Sverige har valdeltagandet haft en vikande tendens under de senaste årtiondena. Vid det senaste riksdagsvalet 2002 hamnade det endast en tiondels procent över det symboliska 80-procentsstrecket.

Valdeltagandet kan ses som ett centralt mått på tillståndet för den representativa demokratin. Ett högt valdeltagande betraktas då som en indikator för hur legitimt det valda parlamentet och ytterst det politiska systemet är. Även om vi ovan noterat ett sjunkande valdeltagande i både Norge och Sverige under de senaste årtiondena, så är detta fortfarande förhållandevis högt internationellt sett. Samtidigt bör det noteras att vad vi hittills studerat är valdeltagandet sett till hela väljarkåren. Det innebär att även om valdeltagandet sammantaget sett befinner sig på en hög nivå så kan det vara sämre ställt i vissa grupper än i andra. Det är därför av intresse att studera hur valdeltagandet ser ut i olika samhällsgrupper. För vissa grupper är det möjligt att jämföra Norge och Sverige, och om man ser närmare på det senaste valet till

Kräftpropaganda: «Kräftor Kräva Dessa Drycker! Du måste avstå från kräftor om icke röstar NEJ den 27 Augusti» En affisch från folkomröstningen om rusdrycksförbud 1922.
Foto: Nordiska Museet

riksdagen och till Stortinget så går det att urskilja en liknande utveckling i båda länderna i det avseendet att valdeltagandet inte sjunker lika jämnt i alla grupper. Skillnader hittas såväl mellan olika åldersgrupper som mellan personer med olika härkomst. Vid riksdagsvalet 2002 var valdeltagandet bland förstagsångsväljarna 70 procent, att jämföra med det totala valdeltagandet på 80 procent. Högst var valdeltagandet bland personer i åldern 65-69 år – 89 procent. I Stortingsvalet 2001 är denna skillnad ännu större. Knappt 56 procent av förstagsångsväljarna utnyttjade sin rätt att rösta jämfört med ett totalt valdeltagande på 76 procent – en skillnad som uppgår till 20 procentenheter. Bland personer som var 60 år och äldre röstade hela 84 procent. Vidare kan det i både Norge och Sverige noteras ett betydligt lägre valdeltagande bland personer med utländsk bakgrund än bland övriga personer. I Stortingsvalet röstade endast 52 procent av dem med utländsk bakgrund, vilket är 23 procentenheter lägre än i väljarkåren totalt sett. Vid riksdagsvalet i Sverige röstade 67 procent i denna grupp i jämförelse med 80 procent i hela väljarkåren. Det finns således påtagliga skillnader i valdeltagande mellan olika samhällsgrupper, och dessa skillnader är mer accentuerade i Norge där valdeltagandet befinner sig på en lägre nivå.

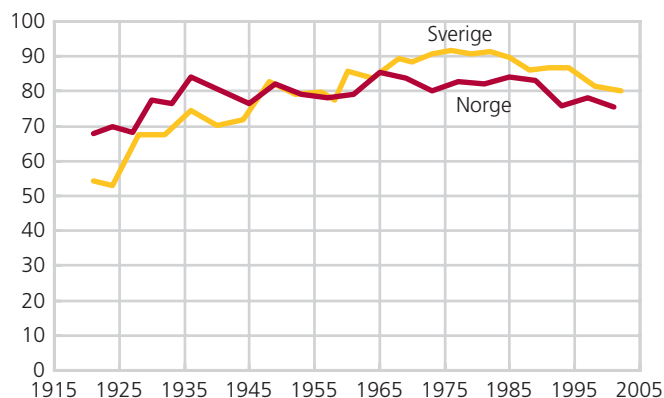
Ökad jämställdhet i parlamenten

Om vi övergår från att studera valdeltagandet till att se närmare på vilka som blivit valda, så kan det av figur 2 utläsas hur andelen kvinnliga och manliga ledamöter i det norska Stortinget och i den svenska riksdagen förändrats sedan 1921. Som framgår av diagrammet har andelen kvinnliga ledamöter i riksdagen med ett undantag ökat vid samtliga val sedan 1925. Undantaget inträffade i och med 1991 års val då andelen kvinnliga ledamöter sjönk från 38 till 33 procent. Ökningen har varit kraftigast från början av 1970-talet fram till i dag. Även i Norge har andelen kvinnliga ledamöter ökat sedan allmänna rösträttens införande och mest markant från 1970-talet. Valet till Stortinget år 1997 blev dock en tillbakagång i och med att andelen kvinnliga ledamöter

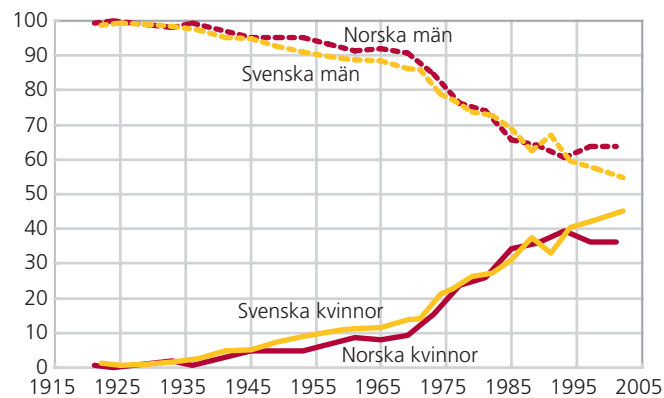
I folkomröstningen om högertrafiken 1955 sa hela 82,9 procent av väljarna nej till högerkörning. Innan 1967 måste bilar som korsade riksgränsen mellan Norge och Sverige byta körfält. Foto: Nordiska Museet

Figur 1. Valdeltagande i riksdagsval och i Stortingsval åren 1921-2002. Procent

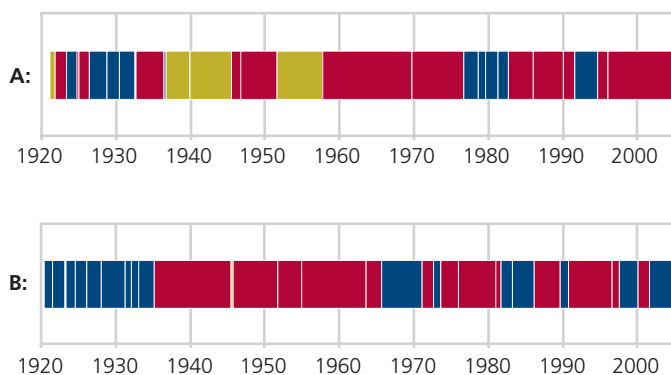
Källa: SCB och SSB.

Figur 2. Könsfördelning i Sveriges riksdag och i Stortinget, 1925-2004. Procent

Källa: SCB och SSB.

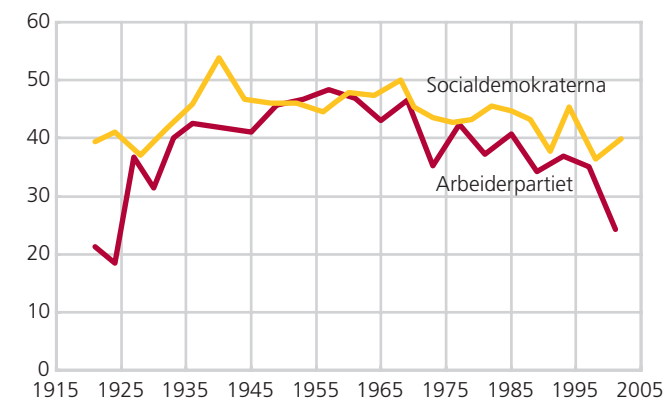
**Figur 3. A: Sveriges regeringar 1921-2004. Borgerliga, socialdemokratiska och blocköverskridande
B: Norges regeringar 1920 – 2004. Borgerliga, Arbeiderpartiets och blocköverskridande**

Källa A: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/01/44/01/2cc16dfb.pdf>

Källa B: <http://lotus.uib.no/norgeslexi/politikk/regjering/regjering.html>

Figur 4. Valresultat för Socialdemokraterna respektive Arbeiderpartiet, 1921-2002. Procent

Källa: SCB och SSB.

Bilde neste side: Norge hadde en rådgivende folkomröstning om medlemskap i Europeiske Gemenskapen 1972. Det norske folket ställde sig avvisande till ett sådant medlemskap. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek.

sjönk från 39 till 36 procent, och den andelen höll sig kvar på ungefär samma nivå vid det senaste valet år 2001.

För att få en jämförelse med andra länder kan det nämnas att den genomsnittliga andelen kvinnliga parlamentsledamöter i EU:s 25 stater år 2004 uppgick till cirka 22 procent. De högsta andelarna återfinns i de nordiska länderna och allra främst i det avseendet ligger Sverige. Norge tillhör visserligen inte EU, men om så skulle vara fallet skulle även Norge tillhöra toppskicket när det gäller andel kvinnliga parlamentsledamöter. Ser vi till hela världen så ligger kvinnorepresentationen högre i de europeiska parlamenten än i övriga delar. Det är därför föga förvånande att om vi även tar med alla världens länder i beräkningen, så hör Sverige och Norge lika fullt till de länder som har högst andel kvinnliga parlamentsle-

”Norge och Sverige utmärker sig i ett internationellt perspektiv både genom detta starka inflytande för socialdemokratin och genom den höga andelen minoritetsregeringar”

damöter. Det förtjänar dock att nämnas att trots denna utveckling är det ändå så i både Norge och Sverige att andelen manliga ledamöter alltid varit högre än andelen kvinnliga ledamöter ända sedan den allmänna rösträtten infördes.

Historiskt sett starkt stöd för socialdemokratin

Från och med andra världskrigets slut och fram till dags dato har socialdemokraterna innehaft regeringsmakten i Sverige i över fyra femtedelar av tiden – figur 3. Socialdemokraternas motsvarighet i Norge – Arbeiderpartiet – har haft regeringsmakten i över två tredjedelar av motsvarande tid. Med något enstaka

undantag har det i samtliga av dessa fall varit fråga om minoritetsregeringar. Norge och Sverige utmärker sig i ett internationellt perspektiv både genom detta starka inflytande för socialdemokratin och genom den höga andelen minoritetsregeringar. Trots en lägre andel kvinnor bland de folkvalda är det bara i Norge man haft en kvinna som statsminister – dessutom i två omgångar (1981 och 1990-1996).

Som framgår av *figur 4* så har Arbeiderpartiet haft ett vikande väljarstöd under senare tid. Det gäller i synnerhet 2001 års Stortingsval då partiet lockade endast 24,3 procent av väljarna, vilket kan jämföras med 35 procent i närmast föregående val. Det är det sämsta valresultat som partiet nått sedan 1920-talet, och det är därför kanske inte så förvånande att det också förlorade regeringsmakten samma år. Även de svenska socialdemokraterna har haft historiskt sett låga valresultat vid några val under de senaste årtiondena. Vid valet 1998 fick partiet 36,4 procent av rösterna, vilket är det lägsta väljarstöd socialdemokraterna har fått sedan den allmänna rösträtts införande 1921. Trots detta historiskt sett låga valresultat lyckades partiet sitta kvar vid regeringsmakten, och vid riksdagsvalet 2002 ökade väljarstödet till 39,9 procent. Den kraftiga nedgång i väljarstöd som vi

sett för Arbeiderpartiet kan vi således inte finna för socialdemokraterna i Sverige.

De kommande hundra åren

Som vi har kunnat se har de hundra år som gått sedan unionens upplösning kännetecknats av först stigande och därpå sjunkande valdeltagande i både Norge och Sverige. I båda länderna finns det också stora skillnader i valdeltagande mellan olika grupper i samhället. Samtidigt har andelen kvinnliga ledamöter i de båda parlamenten ökat, och sett ur ett internationellt perspektiv så är jämställdheten jämförelsevis hög i detta avseende. Det är dock fortfarande så att efter samtliga val hittills så har andelen män varit högre än andelen kvinnor i såväl riksdagen som Stortinget. Vidare har vi kunnat konstatera att både socialdemokraterna och Arbeiderpartiet innehaft regeringsmakten en stor del av de hundra år som gått. På senare tid har emellertid de båda partierna nått historiskt sett låga valresultat, och tydligast har nedgången varit för det norska Arbeiderpartiet. Sammantaget är likheterna mellan Norge och Sverige vad gäller de aspekter på demokratin som här berörts stora. Om de trender som här kunnat skönjas kommer att hålla i sig eller brytas och om likheterna mellan de båda länderna håller i sig återstår att se.